

ZÁVAN SÚKROMNÉHO PODNIKANIA V ČESKOSLOVENSKU V 60. ROKOCH 20. STOROČIA:

Poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia
národného výboru

LENKA MARTINCOVÁ

MARTINCOVÁ, Lenka. The Breeze of Private Enterprise in Czechoslovakia in the 1960s: Provision of Certain Services and Repairs by Citizens on the Basis of a Permit from the Local Council. *Historický časopis*, 2026, 74, 2, pp. 323-342, Bratislava.

Abstract: In Czechoslovakia, after February 1948 the Soviet administrative-directive system of economic planning and management began to be applied. The consequence of the regime's negative approach to private business was its gradual demise. The nature of the economic system of the post-February period, several unfulfillable and inappropriate measures as well as other facts already brought economic difficulties in the early 1950s. They did not bypass the area of small crafts and services. The sudden demise of small private business, the associated failure to obtain adequate compensation, the absent definition of the content of the activity and the mutual relationship of its components, as well as the prioritization of production to the detriment of maintenance and repair, led to a decrease in the quality of products, to the extension of the terms of the services provided, as well as to other difficulties. One of the measures that was supposed to heal the outlined situation was the adoption of the Principles for the provision of certain services by citizens based on authorization by the local council (national committee) from 1965. In the study, the author examines the reasons for the adoption of the Principles, the legal regulation of service provision, as well as the practice of service provision itself, which she maps primarily in the conditions of the West Slovak region and Bratislava.

Key words: Private Business. Centrally Planned Economy. Czechoslovakia. Services and Repairs. Local Council (National Committee).

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.2.5>

Úvod

Február 1948 so sebou v hospodárskej oblasti priniesol sovietsky administratívno-direktívny systém plánovania a riadenia hospodárstva;¹ ten, implementovaný

1 LONDÁK. Zmena ekonomického systému v Československu a na Slovensku po februári

v období vyostrujúcej sa medzinárodnej situácie, ktorá sa odzrkadlila v naviazaní Československa na Sovietsky zväz a vo vzniku Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, sa v plnom rozsahu začal uplatňovať začiatkom 50. rokov.² Súkromné vlastníctvo, podnikateľské aktivity a existencia obchodného práva už základňu hospodárskych vzťahov tvoriť nemali. Priame spojenie výrobných a spotrebných vzťahov, príznačné pre model trhovej ekonomiky, bolo modifikované novým sprostredkujúcim činiteľom – štátom plniacim funkciu ekonomického centra.³

Hoci základom novej hospodárskej reality Československa malo byť hospodárske plánovanie,⁴ hospodárska sústava Československa bola podľa Ústavy 9. mája popri znárodnení nerastného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva a vlastníctve pôdy podľa zásady „pôda patrí tomu, kto na nej pracuje“, založená i na ochrane drobného a stredného podnikania a nedotknuteľnosti osobného majetku.⁵ Deklarovanú ústavnú ochranu súkromného vlastníctva drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov,⁶ však už krátko po februári 1948 nahradila postupná likvidácia akéhokoľvek súkromného podnikania.

1948. In PEŠEK et al. *Kapitolami najnovších slovenských dejín: k 70. narodeninám Michala Barnovského*. Bratislava 2006, s. 117.

- 2 Podstatou fungovania sovietskeho modelu hospodárstva bola myšlienka vopred a priamou formou, v súlade so zásadami hospodárskej politiky, určiť výsledky reprodukčných procesov. Všetka hospodárska činnosť v štáte bola založená na centrálne zostavovanom pláne, v súlade s ktorým svoju hospodársku činnosť organizovali jednotlivé hospodárske subjekty. Tie spolu s úlohami vyplývajúcimi z plánu dostali pridelené základné prostriedky, materiály, ako i pracovné sily. Podniky už nepredstavovali samostatné podnikateľské subjekty, cieľom ktorých by bolo dosiahnutie čo najväčšieho zisku. Ten bol nahradený povinnosťou naplňovať hospodársky plán, resp. hospodárske záujmy štátu. FALTUS a KRAJNIAKOVÁ. *Hospodárske dejiny*. Bratislava 1992, s. 172.
- 3 LAZAR et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava 2014, s. 32. V rámci tzv. právnickej dvojročnice, ktorá v rokoch 1948 – 1950 mala prebudovať československý právny poriadok v súlade s novou ideológiou, bol prijatý občiansky zákonník z roku 1950. Ten zrušil obchodnoprávnu úpravu v podobe obchodných zákonníkov, ako i ďalších právnych predpisov, ktoré súviseli s obchodovaním. Legislatívny vývoj, ktorý v roku 1950 započal zrušením obchodnoprávnej úpravy, v 60. rokoch 20. storočia vyvrcholil v prijatí Hospodárskeho zákonníka, ktorý predstavoval základný právny predpis centrálne plánovaného hospodárstva až do pádu komunistického režimu v roku 1989.
- 4 Čl. XII ods. 2, ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.
- 5 Čl. XII ods. 1, ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.
- 6 § 158 od. 1, ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky. Tá sa stala súčasťou nielen deklarácií ústredných predstaviteľov KSČ či masívnej kampane v médiách, ale odzrkadlila sa i vo viacerých opatreniach, ktoré podporovali stredných a malých podnikateľov. DUFEK. Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století. In *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, roč. 13, č. 3, s. 171.

Od súkromného k socialistickému podnikaniu

Po druhej vlne znárodnenia, ktorej dôsledkom bol kvôli nerešpektovaniu právnymi predpismi vymedzenej hranice znárodnenia takmer absolútny zánik činnosti podnikov zamestnávajúcich viac ako 20 zamestnancov, došlo v júni 1948 k prijatiu rezolúcie Informbyra o situácii v Juhoslávii, ktorá so sebou prinášala myšlienku zostrovania triedneho boja. Na rezolúciu v novembri 1948 nadviazalo zasadnutie ÚV KSČ, na ktorom bola prijatá teória obmedzovania a zatlačovania kapitalistických živlov; tá, deklarujúc posilňovanie socialistického sektora, pracovala nielen s myšlienkou zmenšovania kapitalistického sektora, pre ktorý bola typická prevaha prvku vykorisťovania človeka človekom, ale i so stagnáciou sektora drobného podnikania, v ktorom dominoval prvok individuálnej práce majiteľov výrobných prostriedkov bez vykorisťovania pracovnej sily.⁷

Na ideách nastolených novembrovým zasadnutím ÚV KSČ bol založený i IX. zjazd KSČ, ktorý v máji 1949 vytýčil generálnu líniu socialistickej výstavby Československa. V predchádzajúcom období aktuálna viacsektorová ekonomika mala byť nahradená jednosektorovou ekonomikou, pričom jediným sektorom, ktorý mal po socializácii hospodárstva zostať popri osobnom vlastníctve občanov aktuálnym, bol socialistický sektor v jeho štátnej alebo družstevnej podobe. Hlavný referent zjazdu Klement Gottwald vo svojom prejave vyzval živnostníkov, aby sa k nastolenej línii v záujme socialistickej výstavby nestavali negatívne, ale spolupracovali a združovali sa vo „*vyšších formách podnikania*“.⁸

Zmienými formami a organizačnou základňou socializácie zostávajúceho drobného súkromného podnikania sa mali stať národné výbory, resp. komunálne podniky, výrobné družstvá a v niektorých prípadoch i národné podniky. V počiatočnom období deklarovanú myšlienku dobrovoľnosti socializácie neskôr nahradil nátlak a opatrenia namierené proti zvyšku súkromných prevádzok. I keď centrum upozorňovalo na potrebu rozvážnej činnosti a jednotného postupu, rýchlosť, ako i uplatňované metódy boli rôzne.⁹

7 Projev na zasedání Ústředního výboru KSČ 17. listopadu 1948. In Klement Gottwald: spisy XV. Praha 1961, s. 154-156. Zasadnutie zároveň zásadným spôsobom posunulo hranicu kapitalistického sektora a sektora drobného podnikania, do ktorého od tohto obdobia patrili už len prevádzky, v ktorých pracoval sám majiteľ alebo prevádzky, v ktorých pracovali najviac dve osoby, vrátane majiteľa, rodinných príslušníkov a učňov. Slovenská štatistika rozdelenie súkromného sektora posunula ešte ďalej. Rozdeľujúc súkromný sektor na prevádzky bez námezdnych síl a tzv. kapitalistické prevádzky, nekapitalistickými prevádzkami boli iba tie jednotky, v ktorých pracovali len majitelia, prípadne ich rodinní príslušníci, ak neboli v námezdom pomere alebo neboli učňami. ZELENÁK. *Socializácia živností na Slovensku*. Bratislava 1988, s. 71.

8 Soudruh Klement Gottwald: kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti. In *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*. Praha 1949, s. 101-102.

9 K socializácii pozri napríklad CÍSAŘ. Střední stav v Československu v období administra-

Ťažkosti vyplývajúce zo živeľnej socializácie viedli k vypracovaniu smer-
níc, ktoré jej priebeh mali koordinovať. Tie však často neboli dodržiavané a so-
cializácia sa v týchto prípadoch riadila miestnymi podmienkami a mocenským
súperením, resp. kompromisom medzi národnými výbormi, výrobnými druž-
stvami a národnými podnikmi. Možno konštatovať, že na socializácii sa najviac
podieľali práve národné výbory,¹⁰ ktoré v nadchádzajúcom období i v najväčšej
miere prevzali úlohy v oblasti miestneho hospodárstva a poskytovania služieb
občanom.¹¹

tivne direktívneho modelu. In VÁŇA, ed. *Systém centrálně plánovaných ekonomik v zemích střední a jihovýchodní Evropy a příčiny jeho rozpadu*. Praha 1994, s. 117-129; DEYL. Likvi-
dace drobného soukromého podnikání v Československu. In KALINOVÁ, ed. *K proměně sociální struktury v Československu 1918–1968*. Praha 1993, s. 162-175; DEYL. Poúnorové
změny v řemeslech a socializace drobné výroby v letech 1. pětiletky. In DEY, KALINOVÁ;
REIMAN; SNÍTIL a VÁCLAVŮ. *K politickým a sociálně ekonomickým přeměnám v ČSR
v letech 1948–1953*. Praha 1967, s. 145-175; *Hospodářský a společenský vývoj Českosloven-
ska (1918–1968): vybrané statě a statistické přehledy*. Praha 1968; JIRÁSEK. K likvidaci sou-
kromého podnikání v Československu. In JECH, ed. *Stránkami soudobých dějin: sborník
k 65 narozeninám Karla Kaplana*. Praha 1993, s. 142-148; KOPEČEK. Likvidace soukro-
mých živnostníků v Československu 1948–1950. In KÁRNÍK, ed. *K novověkým sociálním
dějinám českých zemí IV*. Praha 2001, s. 107-132; PRŮCHA. *Hospodářské a sociální dějiny
Československa 1918–1992*. Brno 2004; ZELENÁK, *Socializácia živností na Slovensku*.

10 V období rušenia drobných remeselných prevádzok a zavádzania prvkov veľkovýroby si po-
dľa A. Remeša remeselnú povahu najviac zachovali podniky tzv. komunálnych služieb. Vý-
robné družstvá sa postupom času stále viac orientovali na rozvoj strojovej techniky, kon-
centráciu výroby a ich rast, v dôsledku čoho mali priemerne minimálne 300 zamestnancov,
výnimkami však neboli ani družstvá s 1000 zamestnancami. K zmene veľkosti podnikov sa
pripojila i zmena ich štruktúry, keď dochádzalo k ich modifikácii na stredné a niekedy až veľ-
kopriemyselné podniky. Dôsledkom načrtnutého vývoja bola skutočnosť, že výrobné družstvá
prestali byť schopné ekonomicky efektívne plniť funkciu remeselnej výroby a ak zabezpečo-
vali služby pre obyvateľstvo, často tak robili iba kvôli politickému tlaku. REMEŠ. *Drobné
podniky ve světě a u nás*. Praha 1971, s. 56-57 a 64-65.

11 K vymedzeniu a vývoju miestneho hospodárstva a služieb pozri napríklad GROUŠL. *Or-
ganizace a řízení místního hospodářství a výrobního družstevnictví*. Praha 1966; KAPLAN
et al. *Československé výrobní družstevnictví*. Praha 1966; KONTRA. *Rozvoj služieb obyva-
teľstvu*. Bratislava 1963; PALEČKOVÁ a STEIN. *Komunální podniky: jejich zřízení, orga-
nisace a provoz*. Praha 1949; *Péče národních výborů o rozvoj služeb a místního průmyslu*.
Praha 1965; RÁC. *Zabezpečovanie služieb výrobnými družstvami*. Bratislava 1961; REHÁK.
Miestne hospodárstvo. Bratislava 1959; REMEŠ. *Drobné podniky ve světě a u nás*. Praha
1971; RYCHTAŘÍK. *Úloha národních výborů v řízení hospodářství*. Praha 1961; TUČNÁK.
Základy ekonomiky malovýroby a služieb I. Bratislava 1968; TUČNÁK. *Ekonomika malový-
roby a služieb II*. Bratislava 1970; VÍŤAZKA. *Ekonomika malovýroby a služieb III*. Bratislava
1971; ZAŤKO. *Ekonomika miestneho hospodárstva*. Bratislava 1968; *Za další rozvoj služieb
miestneho hospodárstva: sborník materiálů z celostátní vědecké konference v Smoleni-
ciach v dňoch 24. – 26. 3. 1966*. Bratislava 1966.

Socializácia drobného súkromného remeselného podnikania nepredstavovala iba modifikáciu foriem vlastníctva, ale i jeho likvidáciu a potlačenie špecifickej funkcie v národnom hospodárstve. V dôsledku orientácie podnikov, ktoré prevzali jeho výrobo-technickú, ako i personálnu podstatu na veľkopriemyselnú výrobu, dochádzalo k jeho postupnej redukcii. Počet remeselných jednotiek koncom 50. rokov 20. storočia klesol z pôvodných 120 000 prevádzok, ktoré zamestnávali 231 071 osôb, na 6 095 prevádzok zamestnávajúcich 6 169 osôb. Ešte nepriaznivejšiu situáciu bolo možné pozorovať v oblasti pohostinstva, služieb a maloobchodu, v ktorých v tomto období pracovalo z pôvodných 129 299 prevádzok so 196 839 osobami už iba 2 293 prevádzok, ktoré zamestnávali 2 322 osôb. Maloobchodná sieť bola v roku 1960 absolútne prevzatá štátom, a to buď priamo, alebo prostredníctvom spotrebných družstiev. Po roku 1960 tak súkromný maloobchod prestal v Československu existovať.¹²

Ústava z roku 1960 už nestála na zásade ochrany drobného a stredného podnikania, tak ako predchádzajúca Ústava 9. mája, a drobné súkromné podnikanie, založené na osobnej práci a nevykorisťujúce cudziu pracovnú silu, už iba pripúšťala.¹³ Po prijatí hospodárskeho zákonníka v roku 1964 bol nasledujúci rok prijatý zákonník práce, ktorý vo svojich záverečných ustanoveniach zrušil všetky právne predpisy súvisiace so živnostenským podnikaním.¹⁴

Zásady pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru z roku 1965

Povaha hospodárskeho systému pofebruárového obdobia, viaceré nesplniteľné a nevhodné opatrenia súvisiace s prioritizovaním ťažkého a zbrojárskeho priemyslu na úkor iných odvetví, ako i ďalšie skutočnosti so sebou už začiatkom 50. rokov priniesli nielen sklamanie z nesplnených očakávaní o zrýchlení tempa hospodárskeho vývoja a jeho vyššej efektivity, ale i hospodárske ťažkosti. Tie v ďalšom období viedli nielen k modifikáciám hospodárskych plánov, k ich nahradeniu jednoročnými konsolidačnými plánmi, ale taktiež i k ekonomickým reformám. Po tzv. Rozsypalovej reforme, ktorá bola po jej neúspešnej realizácii na konci 50. rokov v roku 1962 odvolaná, sa v roku 1963 začala pripravovať tzv. Šikova ekonomická reforma, ktorá bola reakciou na ekonomickú krízu zo začiatku 60. rokov.¹⁵

12 KUKLÍK et al. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha 2009, s. 129 a 179–180.

13 Čl. 9, ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

14 § 279 ods. 1, zákon č. 65/1965 Zb. Zákonník práce.

15 Centrálny hospodársky plán mal v nasledujúcom období určovať iba základné hospodárske smerovanie a dovtedy takmer absolútny administratívno-direktívny model mal byť modifikovaný zavádzaním ekonomických nástrojov riadenia. Základom reformy bol socialistický pod-

Hospodárske ťažkosti neobišli ani oblasť miestneho hospodárstva a poskytovania služieb občanom. Živelný zánik drobného súkromného podnikania a súvisiace nedobudovanie adekvátnej náhrady, ktorá by prevzala všetky jeho úlohy, prioritizovanie výroby v neprospech údržby a opravy, ale i problém vymedzenia obsahu činnosti a vzájomného vzťahu pofebruárových „vyšších foriem podnikania“, viedol k poklesu kvality výrobkov, k predlžovaniu termínov poskytovaných služieb, ako i k ďalším iným ťažkostiam.¹⁶ I keď sa režim v nasledujúcich rokoch snažil vývoj v tejto oblasti ozdraviť viacerými opatreniami,¹⁷ v prvej polovici 60. rokov nepriaznivý stav i naďalej pretrvával.

nik riadený odborným managementom a dozorovaný podnikovou správou, ktorý mal disponovať samostatnosťou nielen na domácom socialistickom trhu, ale perspektívne i v zahraničí. LONDÁK. *Šikova ekonomická reforma a Slovensko*. Bratislava 2018, s. 68 a 88. K ekonomickej reforme pozri napríklad *50 let socializmu – představy a skutečnost: úvahy o modelech řízení ekonomiky*. Praha 1968; BARVÍK. *Vývoj československé ekonomiky a hospodářská politika KSČ: studijní materialy*. Praha 1971; ČERMÁK. *Vývoj československé ekonomické reformy*. Praha 1970; KAPLAN. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno 2000; KAPLAN; JECH a VÁCHOVÁ, eds. *K ekonomické reformě 1965–1968*. Praha 1996; KOUBA et al. *Náčrt základní koncepce rozvíjení ekonomické reformy*. Praha 1969; LONDÁK. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. letech 20. století a slovenská ekonomika*. Bratislava 2012; LONDÁK; SIKORA a LONDÁKOVÁ. *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava 1962; ROZSYPAL, Kurt. *Vývoj systému plánovitého řízení národního hospodářství v Československu v letech 1945–1970*. Praha: Ekonomický ústav ČSAV, 1982; ŠIK. *Ekonomické reformy a demokratizace*. Köln 1987; ŠIK. *Ekonomika, zájmy, politika*. Praha 1962; ŠIK. *K problematice socialistických vztahů*. Praha 1964; ŠIK. *Plán a trh za socialismu*. Praha 1968; ŠULC. *Dokumenty k hospodářské politice v Československu z let 1963–1969*. Praha 1998; ŠULC. *Stručné dějiny ekonomických reform v Československu (České republice) 1945–1995*. Brno 1998; TUREK. *O plánu, trhu a hospodářské politice*. Praha 1967; VONDROVÁ, ed. *Ekonomická reforma 1965–1969*. Praha; Brno 2010.

- 16 Socializácia so sebou priniesla centralizáciu riadenia, byrokratizmus, ako i nedostatočnú zainteresovanosť remeselníkov a ich odchod do lepšie ohodnoteného priemyslu či súkromných čiernych prevádzok. Obdobnú situáciu bolo možné pozorovať aj v oblasti obchodu. Ťažkopádna organizácia, nepružná cenová politika, ako i zvýhodňovanie remesla na úkor obchodu viedli k vytrácaniu, pre oblasť obchodu dôležitej, iniciatívy a podnikavosti. OLŠOVSKÝ a PRŮCHA et al. *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*. Praha 1969, s. 406.
- 17 Medzi inými možno spomenúť napríklad možnosť zriadenia tzv. drobných prevádzkarní národných výborov, s ktorými sa československé hospodárstvo stretlo už v roku 1957. Špecifikom prevádzkarní, vzhľadom na aktuálne centrálné plánované hospodárstvo, bola skutočnosť, že na ich činnosť sa nevzťahoval centrálny hospodársky plán (prevádzkarne neboli zapojené ani na rozpočet národného výboru, finančné prebytky zo svojej činnosti však mali odvádzať miestnemu národnému výboru, ktorý ich mal použiť na ďalšie rozširovanie miestnej výroby a služieb. Príjmy museli kryť celkové náklady, pričom mzdové náklady museli byť kryté príjmami od obyvateľstva. Finančná výpomoc im mohla byť po splnení príslušných podmienok poskytnutá iba vo výnimočných prípadoch). Prevádzkarne sa mali zriaďovať na miestach, kde nebolo zaistené poskytovanie drobných opráv, služieb alebo využívanie

V januári 1964 bolo prijaté uznesenie ÚV KSČ o opatreniach k rozvoju národného hospodárstva a k zabezpečeniu životnej úrovne, ktorého súčasťou sa stala i požiadavka rozšírenia a zabezpečenia poskytovania služieb a opráv podľa potrieb obyvateľstva.¹⁸ Tá mala byť realizovaná vládny uznesením z júla 1964,¹⁹ ako i niektorými jeho zmenami obsiahnutými vo vládnom uznesení z marca 1965.²⁰ Na vykonanie uznesení bola v júli 1964, s účinnosťou od nasledujúceho mesiaca, publikovaná Smernica Ústrednej správy pre rozvoj miestneho hospodárstva pre prevádzkovanie niektorých služieb a opráv na základe povolenia národného výboru (ďalej len Smernica).²¹ Ustanovenia Smernice sa po určitých úpravách stali súčasťou tzv. Zásad pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru²² (ďalej len Zásady).²³

miestnych zdrojov surovín, resp. tieto služby nemohli účelne poskytovať podniky miestneho hospodárstva, zvláštne zariadenia národných výborov, rozpočtové organizácie pre komunálne služby a výrobné družstvá. Mohli zamestnávať iba ženy, ktoré boli staršie ako 45 rokov a mužov starších ako 60 rokov, ženy v domácnosti, ktoré boli mladšie ako 45 rokov a týždenne nemohli pracovať viac ako 23 hodín, osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou a pracovníkov, ktorí v prevádzkarni pracovali popri svojom hlavnom zamestnaní. Čl. 1 ods. 1, čl. 2 ods. 4 a čl. 3 ods. 12, smernice pro organizování drobných oprav a služeb a pro využívání místních surovinových zdrojů ve vlastních provozovnách národních výborů. In *Sbírka instrukcí pro výkonné orgány národních výborů*, roč. 1957, částka 2, č. 5, s. 1-4.

- 18 Z uznesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa o opatřeních k rozvoji národního hospodářství a k zabezpečení životní úrovně. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ 1964*. Praha 1965, s. 20.
- 19 Vládné uznesenie č. 395/1964 o získavaní pracovníkov z doplnkových zdrojov pracovných síl pre miestne hospodárstvo a výrobné družstvá a o prevádzkovaní niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolení národného výboru z júla 1964.
- 20 Vládné uznesenie č. 80/1965 o uzatváraní dohôd o pracovnej činnosti medzi socialistickými organizáciami a pracovníkmi, o poskytovaní niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru a uzatváraní dohôd o pracovnej činnosti s pracovníkmi v najmenších obchodných jednotkách z marca 1965.
- 21 Směrnice Ústřední správy pro rozvoj místního hospodářství pro provozování některých služeb a oprav na základě povolení národního výboru z 20. července 1964. In *Sbírka směrnic pro národní výbory*, 1964, č. 27, č. 39, s. 141. So Smernicou bola publikovaná i Směrnice Ústřední správy pro rozvoj místního hospodářství pro zaměstnávání pracovníků z doplňkových zdrojů pro místní hospodářství z 20. července 1964. In *Sbírka směrnic pro národní výbory*, 1964, částka 27 a 38, s. 139-140.
- 22 Zásady č. 20/1965 Zb. pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965. Spolu so Zásadami boli vydané i Zásady č. 19/1965 Zb. o uzavieraní dohôd o pracovnej činnosti medzi socialistickými organizáciami a pracovníkmi schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.
- 23 Státní archiv v Bratislave: fond Západoslovenský krajský národní výbor v Bratislave, plénum, rada a sekretariát predsedu Západoslovenského krajského národního výboru v Bratislave 1960 – 1969, kr. 62, inv. j. 255. Zpráva o plnění vlád. uznesení č. 395/1964 o vykonávání niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z dopln-

Zásady na základe povolenia miestneho národného výboru umožňovali jednotlivým občanom poskytovať služby, a to na miestach určených okresným národným výborom, kde poskytovanie služieb podľa potrieb občanov nemohla účelne a hospodárne zabezpečiť nejaká iná socialistická organizácia. Malo ísť predovšetkým o vidiecke obce, v ktorých poskytovanie služieb nebolo a nemohlo byť zabezpečené socialistickou organizáciou a z tohto dôvodu si obyvatelia museli i drobné práce a opravy zabezpečovať na vzdialených miestach i napriek tomu, že v obci bývali osoby, ktoré boli ich prianiu schopné vyhovieť a urobili by tak, ak by na to boli oprávnené. Okresný národný výbor mal pri určovaní vhodných miest prihladiť na to, či tieto služby nemohlo obyvateľstvu zabezpečiť jednotné roľnícke družstvo, pričom v mestách malo dôjsť k vydaniu povolenia najmä v prípadoch opráv domového majetku.²⁴

Povolenie bolo možné udeliť na poskytovanie drobných remeselných prác a opráv (najmä krajčírské, obuvnícke, zámočnícke, stolárske, klampiarske, murárske a pokrývačské práce, maľovanie bytov a podobne), na opravy domového majetku, na poskytovanie osobných služieb (napríklad holičstvo, kaderníctvo, pranie, žehlenie, mangľovanie a opravy bielizne, obstarávanie upratovania a strážna služba) a na drobnú doplnkovú výrobu z miestnych zdrojov surovín a pre miestnu potrebu. Drobnou doplnkovou výrobou z miestnych zdrojov surovín pre miestnu potrebu bola drobná ľudová umelecká výroba, výroba pamätných predmetov s miestnou tematikou, výroba metiel z brezového prútia, výroba košíkov, hračiek, umelých kvetín, ťažba miestnych stavebných hmôt a ich spracovanie a podobne. Pri posudzovaní toho, či použité materiály mali povahu miestnych zdrojov bolo potrebné vychádzať z prirodzenej spádovej oblasti obce. Výroba z miestnych zdrojov nemala presahovať rámec miestnej potreby. V prípade, ak došlo k požiadavke výroby pre export, aktuálnymi sa mali stať úvahy o vhodnom zapojení inou formou, napríklad prostredníctvom podniku miestneho hospodárstva, družstva, drobnej prevádzkarne národného výboru a podobne. Za činnosti vymedzené Zásadami sa nepovažovali technicky náročné činnosti, ako i činnosti, ktoré si vyžadovali náročné technické vybavenie či sústavné školenie. Zásady neumožňovali povoľovať samostatnú obchodnú činnosť a potravinársku výrobu a rovnako na ich základe nebolo možné prevádzkovať záručné opravy a služby, ktoré boli osobitnými predpismi vyhradené socialistickým organizáciám (napríklad kominárska a deratizačná činnosť).²⁵

kových zdrojov v miestnom hospodárstve zo septembra 1965.

24 Čl. 1, zásady č. 20/1965 Zb. pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.

25 KRÁL. *Provozování služeb na základě povolení národního výboru: příručka pro pracovníky národních výborů a pro občany, kteří poskytují služby na vlastní účet*. Praha 1968, s. 15, 20.

Povolenie bolo možné udeliť iba ženám v domácnosti, dôchodcom, ktorým sa z tohto dôvodu nemal krátiť ani odnímať dôchodok, osobám so zmenenou pracovnou schopnosťou a pracovníkom, ktorí služby chceli poskytovať popri svojom hlavnom zamestnaní. Vo všetkých prípadoch muselo ísť o osobu staršiu než 18 rokov, ktorá bývala v obvode miestneho národného výboru a pre príslušnú činnosť mala potrebnú kvalifikáciu. Pracovníci, ktorí chceli poskytovať služby popri svojom hlavnom zamestnaní, mali povinnosť informovať o tom organizáciu, ktorá ich zamestnávala. V niektorých prípadoch, ak tak ustanovovali osobitné predpisy, sa vyžadoval predchádzajúci súhlas organizácie, ktorá pracovníka zamestnávala. Kvalifikáciu bolo podľa druhu činnosti potrebné preukázať výučným alebo tovarišským listom, vysvedčením, prípadne i praxou.²⁶

Povolenie bolo možné udeliť na obmedzené obdobie alebo na neurčitý čas. V prípade, ak sa zmenili pôvodné podmienky pre udelenie povolenia (najmä ak služba začala byť dostatočne zabezpečovaná socialistickou organizáciou) alebo ak si osoba neplnila povinnosti vyplývajúce zo Zásad alebo z povolenia, povolenie jej bolo možné odňať. Osobe, ktorá služby poskytovala popri svojom hlavnom zamestnaní, bolo povolenie miestnym národným výborom odňaté, ak organizácia, v ktorej bola zamestnaná, nesúhlasila s činnosťou kvôli tomu, že jej bránila v riadnom výkone práce.²⁷

Popri požiadavke poskytovania služieb v súlade so všeobecnými, najmä hygienickými a bezpečnostnými predpismi, či platenia dane, Zásady upravovali povinnosť poskytovať služby v určenom mieste a osobne, resp. s pomocou rodinných príslušníkov, ako i plniť ďalšie povinnosti a podmienky vymedzené v povolení. Pôsobisko sa spravidla krylo s obvodom miestneho národného výboru, ktorý povolenie vydal. V prípade, ak bolo potrebné prevádzkovať služby pre viac miest, príslušný národný výbor, po dohode so susednými národnými výbormi, mohol rozšíriť obvod poskytovania služieb na ďalšie obce. Služby nebolo možné poskytovať ambulantne, mimo vymedzený obvod, rovnako nebolo možné svojvoľne rozširovať obvod, a to ani v prípade, ak by s rozšírením súhlasili susedné národné výbory.²⁸

Občania mali služby vykonávať vlastným náradím, pričom potrebný materiál si zabezpečovali nákupom v maloobchode. Za služby mohli požadovať maximálne také ceny, ktoré boli ustanovené cenníkmi, resp. cenovými predpismi platnými pre socialistické organizácie. Služby, ktoré občania poskytovali vo

26 Čl. 2 – 3 a 8, zásady č. 20/1965 Zb. pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.

27 Čl. 6, zásady pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.

28 KRÁL, *Provozování služeb*, s. 20-21.

svojom mene, sa spravovali ustanoveniami občianskeho zákonníka z roku 1964 o službách.²⁹

Poskytovanie služieb a opráv v praxi (so zameraním na Západoslovenský kraj a Bratislavu)

Podľa celoštátnej štatistiky zrealizovanej Štátnym štatistickým úradom bolo na území ČSSR k decembru 1966 vydaných 12 286 povolení, z toho 9 116 na území českých krajín a 3 170 na území Slovenska. Kým najviac povolení bolo vydaných v Juhomoravskom, Severomoravskom a Stredočeskom kraji, najmenej, nepočítajúc Prahu, ich bolo vydaných v Západočeskom, Stredoslovenskom a Juhočeskom kraji.

Tabuľka č. 1:

Počet vydaných povolení na území ČSSR podľa krajov k decembru 1966³⁰

Kraj	Počet povolení	Kraj	Počet povolení
Praha	115	Západoslovenský	1 159
Stredočeský	1 775	Stredoslovenský	548
Jihočeský	514	Východoslovenský	1 463
Západočeský	776		
Severočeský	1 002		
Východočeský	1 099		
Jihomoravský	2 051		
Severomoravský	1 784		

Prevažná časť povolení bola vydaná osobám, ktoré služby poskytovali ako svoje vedľajšie zamestnanie. Poskytovateľmi služieb boli väčšinou muži; ženy služby poskytovali iba v necelých pätine prípadov, a to až v 65, 5 % prípadov ako svoje hlavné, resp. jediné zamestnanie. Veková štruktúra osôb, ktorým bolo vydané povolenie, zistená iba v necelých 71 % prípadov, sa pohybovala v rozmedzí 40 – 60 rokov, pričom mladšie, ako i staršie osoby boli zastúpené jednou štvrtinou. Povolenia boli vydávané až v 84, 5 % prípadov v obciach, kde sa nenachádzali prevádzkarne rovnakých činností podnikov miestneho hospodárstva,

29 Čl. 4 – 5, zásady č. 20/1965 Zb. pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.

30 ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celoštátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966.

výrobných družstiev a mestských, resp. okresných stavebných podnikov. Viac než 2/3 povolení bolo vydaných v obciach, v ktorých žilo do 2000 obyvateľov, pričom v obciach, v ktorých žilo nad 5 000 obyvateľov, bola vydaná iba necelá pätina povolení.

Povolenia boli vydané predovšetkým k prevádzke stavebných činností, ďalej výrobných činností a opráv spotrebného tovaru, v menšom rozsahu boli zastúpené činnosti v službách a iba minimálne obchodné činnosti. Kým v jednotlivých krajoch prevažovali buď povolenia pre stavebné činnosti, alebo výrobné činnosti a opravy spotrebného tovaru, nízky počet povolení k poskytovaniu služieb bol aktuálny pre všetky kraje. V oblasti stavebných činností národné výbory povoľovali najmä murársku činnosť, o niečo menej maliarsku činnosť a podstatne nižší bol podiel iných druhov stavebných činností. V prípade výrobných činností a opráv spotrebného tovaru išlo najmä o zákazkovú výrobu a opravy výrobkov strojárenského a kovorobného priemyslu, ako i drevospracujúceho priemyslu, povolenia však boli vydané aj k prevádzke širokého spektra výrobných činností (napríklad výroba drôteného pletiva, rebríkov, metiel, košíkov, spomienkových a okrasných predmetov, vencov, umelých kvetín, hračiek, lôpt, kravát, zmrzlíny, cukrovej vaty, perníku, oplátok a iných cukrárskych výrobkov, pečenie praclíkov, chleba a podobne). V službách malo najväčšie zastúpenie holičstvo a kadeľníctvo, pričom v niektorých mestách došlo k vydaniu relatívne vysokého počtu povolení kruponárskej činnosti.³¹

31 Záhradníctvo: 108 povolení; výroba a práce priemyselnej povahy – zákazková výroba a oprava výrobkov: 4 782 povolení (z toho strojárenský a kovorobný priemysel: 895 povolení; opravy rozhlasových a televíznych prijímačov a reprodukčných prístrojov: 72 povolení; oprava výrobkov automobilového priemyslu: 207 povolení; oprava elektrických spotrebičov a chladničiek: 121 povolení; oprava ostatných odborov strojárenského a kovorobného priemyslu: 466 povolení; priemysel stavebných hmôt vrátane kameňosochárstva: 124 povolení; drevospracujúci priemysel: 899 povolení; textilný a konfekčný priemysel: 1 981 povolení; kožiarsky, obuvnícky a kožušnícky priemysel: 409 povolení; stavebníctvo: 5 707 povolení (z toho murárske práce: 2 391 povolení; tesárske práce: 455 povolení; pokrývačské, asfaltárske a izolátorské práce: 303 povolení; inštalatérske práce: 254 povolení; elektroinštalatérske práce: 400 povolení; klampiarske práce: 373 povolení; stavebno-zámočnícke práce: 288 povolení; maliarske práce: 881 povolení; lakovnícke a natieračské práce: 282 povolení, sklenárske práce: 35 povolení); služby: 1 581 povolení (z toho autotaxi: 31 povolení; nákladná doprava: 197 povolení; práčovnícke a čistiarske služby: 127 povolení; holičské a kadernícke služby: 400 povolení; kúpaliská, požičovne lodiek, klziská a podobne: 2 povolenia; sprostredkovateľské a strážne služby: 13 povolení; fotoslužby: 76 povolení; zábavné činnosti: 8 povolení); obchod: 57 povolení (z toho verejné stravovanie vrátane ubytovania: 8 povolení; predajne tabaku: 24 povolení); ostatné činnosti: 51 povolení. ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celoštátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966.

I napriek skutočnosti, že v júni 1965, s účinnosťou od januára 1966, došlo k zrušeniu živnostenských predpisov, podľa štatistiky bolo v decembri 1966 i naďalej aktívnych 2 351 súkromných živností s 2 364 osobami, z toho 1 958 s 1971 osobami na území českých krajín a 393 na území Slovenska. Kým najviac živností bolo v Juhomoravskom, Východočeskom a Severomoravskom kraji, najmenej ich bolo v Stredočeskom, Východoslovenskom a Stredoslovenskom kraji.

Tabuľka č. 2:

Počet živností na území ČSSR podľa krajov k decembru 1966³²

Kraj	Počet živností	Kraj	Počet živností
Praha	113	Západoslovenský	290
Stredočeský	18	Stredoslovenský	68
Jihočeský	152	Východoslovenský	35
Západočeský	158		
Severočeský	88		
Východočeský	447		
Jihomoravský	660		
Severomoravský	322		

Nepočítajúc zopár výnimiek, činnými boli iba samotní držitelia živnostenského oprávnenia. Išlo väčšinou o mužov, ktorí mali až v $\frac{3}{4}$ prípadov viac než 60 rokov. V živnostiach prevažovali výrobné činnosti a opravy spotrebného tovaru, ktoré spolu predstavovali až $\frac{2}{3}$ prípadov, podstatne menej ich bolo v oblasti služieb. Najväčšie zastúpenie okrem holičstva a kaderníctva mal obchod, najmä prevádzky tabaku, iba minimálne stavebné živnosti.³³

32 ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celoštátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966.

33 Záhradníctvo: 122 živností, výroba a práce priemyselnej povahy – zákazková výroba a oprava výrobkov: 1 492 živností (z toho strojársky a kovorobný priemysel: 286 živností; opravy rozhlasových a televíznych prijímačov a reprodukčných prístrojov: 7 živností; oprava výrobkov automobilového priemyslu: 11 živností; oprava elektrických spotrebičov a chladničiek: 8 živností; oprava ostatných odborov strojárenského a kovorobného priemyslu: 237 živností; priemysel stavebných hmôt vrátane kameňosochárstva: 18 živností; drevospracujúci priemysel: 314 živností; textilný a konfekčný priemysel: 389 živností; kožiarsky, obuvnícky a kožušnícky priemysel: 406 živností); stavebníctvo: 186 živností (z toho murárske práce: 6 živností; tesárske práce: 1 živnosť; pokrývačské, asfaltárske a izolátorské práce: 14 živností; inštalátorské práce: 8 živností; elektroinštalátorské práce: 12 živností; klampiarske práce: 41 živností; stavebno-zámočnícke práce: 26 živností; maliarske práce: 41 živností; lakovnícke

V Štátnom archíve v Bratislave, vo fonde Západoslovenský KNV v Bratislave – odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, sa zachovala správa o plnení vládneho uznesenia o vykonávaní niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z doplnkových zdrojov v miestnom hospodárstve z júla 1964, ktorá mapovala vydávanie povolení na poskytovanie služieb v podmienkach Západoslovenského krajského národného výboru v Bratislave, a to od začiatku vydávania povolení až do septembra 1965. Počiatočné mesiace vydávania povolení boli sprevádzané stagnáciou; tá bola odôvodňovaná nielen slabou propagáciou možnosti poskytovania služieb vo vidieckych obciach a mestách, ale i nedôverou zo strany obyvateľov a niektorých miestnych národných výborov, ktoré vo vydávaní povolení a poskytovaní služieb videli snahu o obnovu súkromného podnikania.³⁴ Proces často komplikovali nielen nejasné podmienky poskytovania služieb v prípade dôchodcov, u ktorých panovala obava z krátenia, resp. odňatia dôchodku, ale i získavanie predchádzajúceho súhlasu organizácií zamestnávajúcich osoby, ktoré mali záujem poskytovať služby popri svojom zamestnaní.³⁵

Vydávanie povolení prebiehalo v jednotlivých okresoch kraja nerovnomerne; kým z celkového počtu 573 povolení bolo v okrese Nové Zámky vydaných až 138 povolení, v okrese Trnava ich bolo iba 7.

a natieračské práce: 14 živností, sklenárske práce: 14 živností); služby: 308 živností (z toho autotaxi: 1 živnosť; nákladná doprava: 53 živností; pracovnícke a čistiarske služby: 43 živností; holičské a kadernícke služby: 127 živností; kúpaliská, požičovne lodiek, klziská a podobne: 1 živnosť; sprostredkovateľské a strážne služby: 5 živností; fotoslužby: 13 živností; zábavné činnosti: 1 živnosť); obchod: 245 živností (z toho verejné stravovanie vrátane ubytovania: 18 živností; predajne tabaku: 201 živností); ostatné činnosti: 11 živností. ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celoštátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966.

- 34 Obyvateľstvo sa obávalo nielen toho, že v prípade vzrastajúcich odmien za poskytovanie služieb dôjde k ich kráteniu, ale i toho, že budú posudzovaní ako súkromní podnikatelia a v dôsledku negatívnych kádrových posudkov budú mať ich deti sťažený prístup na vyššie či vysoké školy. Pracovníci národných výborov mali obavu, aby pri vydávaní väčšieho počtu povolení neboli hodnotení ako podporovatelia súkromnokapitalistických živlov. Národný archív Praha: fond KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989 – Předsednictvo 1962 – 1966, arch. j. 98, sv. 94, bod 2. Usnesení 98. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 9. února 1965: Zpráva o právních vztazích vznikajících při nových způsobech poskytování služeb a Slovenský národný archív: fond Predsedníctvo SNR, bal. č. 118, 2620/1966. Zpráva o získavaní pracovníkov z doplnkových zdrojov podnikmi a organizáciami miestneho hospodárstva a o poskytovaní niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru z 28. mája 1966.

- 35 Počiatočnú neistotu, vyplývajúcu zo Smernice, vyriešilo prijatie Zásad, podľa ktorých sa dôchodok dôchodcom nekráti ani neodnímal. Súhlas zamestnávateľa bol zároveň nahradený už iba oznamovacou povinnosťou.

Tabuľka č. 3:

Počet vydaných povolení v podmienkach Západoslovenského KNV v Bratislave podľa okresov k septembru 1965³⁶

Mesto	Počet povolení	Mesto	Počet povolení
Bratislava – mesto	48	Nitra	62
Bratislava – vidiek	51	Nové Zámky	138
Dunajská streda	23	Senica	30
Galanta	41	Topoľčany	21
Komárno	48	Trenčín	51
Levice	53	Trnava	7

Načrtnutý stav bol v značnej miere spôsobený rozdielnym prístupom okresných národných výborov k udeľovaniu povolení. Okresný národný výbor Trnava vopred vymedzil vidiecke obce, v ktorých miestne národné výbory mohli vydávať povolenia, rozsah týchto činností však zúžil iba na dva odbory, a síce holičsko-kadernícke služby a krajčírsko-opravárske práce.³⁷ Okresný národný výbor Nové Zámky, ktorý taktiež vydal vlastné pokyny, pri určovaní obcí a rozsahu vydávania povolení poskytol miestnym národným výborom voľnejšiu ruku. Výkon služieb povolil vo všetkých obciach, kde bol predpoklad, že služby poskytované socialistickým sektorom by boli stratové a žiadnym spôsobom neobmedzil ani druhy služieb. V rámci nábora občanov zároveň využil daňovú evidenciu, ako i evidenciu odboru sociálneho zabezpečenia o osobách so zmenenou pracovnou schopnosťou, v dôsledku čoho sa v mnohých prípadoch podarilo legalizovať činnosť osôb, ktoré ju v predchádzajúcom období vykonávali „na čierno“.

Po počiatočnej stagnácii došlo v neskoršom období k zvyšovaniu počtu vydaných povolení; výnimkou boli len okresy Senica, Bratislava – mesto, Topoľčany, ako i Komárno a Dunajská Streda. Správa upozorňovala na skutočnosť, že akousi brzdou ďalšieho rozširovania služieb mohla byť zásada, podľa ktorej mal občan bývať v obvode miestneho národného výboru, ktorý povolenie vydával, pričom služby mal poskytovať v mieste svojho bydliska. V jednotlivých okresoch sa vyskytovali viaceré prípady záujemcov o poskytovanie služieb, ktorí pochádzali

36 ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, plénum, rada a sekretariát predsedu Západoslovenského krajského národného výboru v Bratislave 1960 – 1969, kr. 62, inv. j. 255. Zpráva o plnení vlád. uznesenia č. 395/1964 o vykonávaní niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z doplnkových zdrojov v miestnom hospodárstve z 10. septembra 1965.

37 V prípade, ak by v určených obciach bol záujem obyvateľstva aj o iné služby, miestne národné výbory mali požiadať o súhlas; podľa hlásenia okresného národného výboru Trnava o iné služby v skúmanom období záujem nebol.

z obcí, kde služby boli dostatočne zabezpečené socialistickým sektorom a mohli vyhovieť požiadavkám obyvateľov iných obcí, kde kvôli absencii odborníkov boli obyvatelia nútení obstarávať si služby na vzdialených miestach.

V oblasti remeselných prác a opráv bolo najviac povolení vydaných v sektore kovo (napríklad zámočníci, kováči, klampiari, inštalatéri, opravári elektrických spotrebičov, šijacích strojov, bicyklov a plynospotrebičov), ďalej v sektore textil (napríklad krajčíri a opravári), v sektore drevo (napríklad tesári, stolári, košíkari, kolári, parketári, čalúnnici a sklenári) a najmenej v sektore koža, kde vo všetkých prípadoch išlo o opravárov obuvi. Z iných druhov služieb boli najviac zastúpení murári, ďalej maliari, povozníci, kamenári, holiči, brúsiči nožov a opravári dáždnikov, v menšej miere išlo o studniarov, vulkanizérov, rezačov dreva pre domácnosti, kníhviazačov, kozmetikov, fotografov, ladičov hudobných nástrojov, pokrývačov, čističov okien, opravárov a čističov kobercov. V drobnej doplnkovej výrobe z miestnych zdrojov a pre miestnu spotrebu boli vydané povolenia k výrobe škridiel, metiel, korýt, vencov, umeleckých predmetov, sošiek, detských hračiek a loptičiek.³⁸

V niektorých okresoch miestne národné výbory so súhlasom okresných národných výborov vydávali povolenia na výrobu a predaj potravinárskych výrobkov, napríklad zmrzliny, perníkov, oblátok a cukrovej vaty alebo na námezdne pečenia chleba, a to i napriek skutočnosti, že Smernicu a Zásady na prevádzku týchto činností nebolo možné použiť. Riešením načrtnutého problému podľa správy mohlo byť uzatváranie dohôd na príležitostný predaj obchodného tovaru a potravinárskych článkov medzi občanmi a jednotkami obchodného systému (napríklad Jednota alebo Zdroj) na základe Zásad č. 19/1965 Zb. o uzavieraní dohôd o pracovnej činnosti medzi socialistickými organizáciami a pracovníkmi schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.³⁹

38 Sektor koža: 30 povolení; sektor textil: 80 povolení; sektor kovo: 101 povolení; sektor drevo: 77 povolení; iné služby: 285 povolení. ŠABA: f. Západoslávsky KNV v BA, plénum, rada a sekretariát predsedu Západoslávského krajského národného výboru v Bratislave 1960 – 1969, kr. 62, inv. j. 255. Zpráva o plnení vlád. uznesenia č. 395/1964 o vykonávaní niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z doplnkových zdrojov v miestnom hospodárstve z 10. septembra 1965.

39 ŠABA: f. Západoslávsky KNV v BA, plénum, rada a sekretariát predsedu Západoslávského krajského národného výboru v Bratislave 1960 – 1969, kr. 62, inv. j. 255. Zpráva o plnení vlád. uznesenia č. 395/1964 o vykonávaní niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z doplnkových zdrojov v miestnom hospodárstve z 10. septembra 1965. Pre ďalší vývoj štruktúry poskytovania služieb v podmienkach Západoslávského kraja pozri ŠABA: f. Západoslávsky KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celoštátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966 a ŠABA: f. Západoslávsky KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 10, inv. j. 155.5/1.

V Archíve mesta Bratislavy, vo fonde Národný výbor v Bratislave 1961 – 1968, sa zachovalo niekoľko krabíc, ktoré popri dokumentoch k živnostenskému podnikaniu, či už ide o vývoj do zrušenia živnostenských predpisov, alebo o neskoršie obdobie, obsahujú i archíválne k poskytovaniu niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru.⁴⁰ Ich súčasťou sú tak dokumenty zachytávajúce proces vydávania povolení na poskytovanie služieb v podobe žiadostí o povolenie na poskytovanie služieb a rozhodnutí národného výboru vo forme povolenia alebo zamietnutia žiadosti, ako i zánik poskytovania služieb v podobe dobrovoľného odhlásenia alebo nedobrovoľného zrušenia povolenia.

Žiadosti obsahovali rôzne dôvody na vydanie povolení na poskytovanie služieb. Išlo najmä o zníženú práceneschopnosť v dôsledku zlého zdravotného stavu, nepriaznivú sociálnu situáciu pri väčších rodinách, ale napríklad i nedostatočné zabezpečenie určitej služby v obci či v meste. Žiadateľmi boli zamestnané, ako i nezamestnané osoby poberajúce invalidný či starobný dôchodok, ktoré v mnohých prípadoch boli v minulosti živnostníkmi. Rozhodnutia o zamietnutí žiadostí o vydanie povolení na poskytovanie služieb boli v prevažnej väčšine prípadov odôvodňované dostatočným zabezpečením konkrétnych služieb socialistickým sektorom; národné výbory v týchto prípadoch žiadateľom často odporúčali, aby požiadali o zamestnanie na trvalý, prípadne na niekoľkohodinový pracovný úväzok. Kým dobrovoľné ukončenie poskytovania služieb bolo odôvodňované najmä úmrtím, vekom či zdravotnou nespôsobilosťou osoby, prípadne bolo dôsledkom skutočnosti, že osoba nevyjadrila vôľu pokračovať v poskytovaní služieb v tých prípadoch, ak národný výbor obmedzil platnosť povolenia na určitý čas, nedobrovoľný zánik sa spájal predovšetkým s porušovaním povinností vyplývajúcich z povolení na poskytovanie služieb alebo zo Zásad.

Nepočítajúc vznik a zánik poskytovania služieb občanmi na základe povolenia národného výboru, archíválne nás popri viacerých výnimkách z procesu poskytovania služieb, resp. vydávania povolení na poskytovanie služieb (medzi inými možno poukázať na prípady, keď subjektom poskytujúcim služby neboli osoby taxatívne vymedzené Zásadami, situácie, keď boli služby vo veľkom

Správa o rozvoji služieb v miestnom hospodárstve v nových podmienkach riadenia z 18. septembra 1967.

40 Je zaujímavé, že žiadatelia, ale niekedy i národné výbory v dokumentoch poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru označovali ako živnostenské podnikanie, resp. žiadosti o vydanie povolenia na poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi označovali ako žiadosti o vydanie živnostenského oprávnenia. V iných dokumentoch pritom národné výbory upozorňovali, že poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi nemožno stotožňovať so živnostenským podnikaním, keďže išlo o prevádzkovú činnosť, ktorá bola založená na vlastnej práci a príjmy z nej mali iba doplnkový charakter.

rozsahu poskytované socialistickému sektoru, ako i prípady, keď služby občania poskytovali i napriek ich zabezpečeniu socialistickým sektorom), informujú i o rôznych problémoch, ktoré vznikali v procese poskytovania služieb, resp. vydávania povolení na poskytovanie služieb. Okrem nejednotného prístupu k vymedzovaniu daňových povinností či k povoľovaniu výroby a predaja potravinárskych výrobkov možno spomenúť napríklad ťažkosti vyplývajúce z tých ustanovení Zásad, ktoré služby nedovoľovali prevádzkovať viacerými osobami; niektoré profesie, napríklad klampiarsku, pokrývačskú či murársku, pritom samostatne nebolo možné vykonávať.⁴¹

Záver

Zmienené, ale i ďalšie iné problémy so sebou v nasledujúcom období priniesli volania po modifikácii Zásad, ktoré sa i napriek ďalšiemu množstvu vydaných povolení, liekom na nepriaznivý stav v oblasti miestneho hospodárstva a poskytovania služieb nestali.⁴² Dôležitým míľnikom vývoja tejto oblasti sa v nasledujúcom období stali udalosti pražskej jari, ktoré popri spoločenskom a politickom oteplení prinášali i oteplenie v hospodárskej oblasti. Nadväzujúc na stále prebiehajúcu Šikovu ekonomickú reformu, reformné hnutie odmietlo kozmetické úpravy dovtedajšieho spôsobu riadenia a deklarovalo potrebu radikálnej reformy, ktorá so sebou mala priniesť nový systém fungovania socialistickej ekonomiky.⁴³ Tá sa podľa Akčného programu z apríla 1968 mala odzrkadliť aj v službách, opravách a remeselnej výrobe, ktorých nepriaznivý stav si popri rozšírení týchto oblasti vyžadoval aj zjednodušenie ich organizácie a riadenia. Súčasťou načrtnutého riešenia malo byť rozpracovanie zákonných ustanovení o drobnom podnikaní.⁴⁴

41 Archív mesta Bratislavy: fond Národný výbor v Bratislave 1961 – 1968, kr. 3026 – 3028, inv. j. 4549 – 4553. K poskytovaniu služieb na území Stredoslovenského KNV v Banskej Bystrici pozri Štátny archív v Banskej Bystrici: fond Stredoslovenský krajský národný výbor v Banskej Bystrici, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 86, inv. j. 189. Prehľad povolených činností súkromným osobám národnými výbormi k 1. januáru 1968.

42 K stavu miestneho hospodárstva a poskytovania služieb v tomto období pozri napríklad Archív Slovenskej akadémie vied v Bratislave: fond Ústav štátu a práva SAV I (1951 – 1994), kr. 25, konf. III/1966. Celoštátna vedecká konferencia o ekonomických a právnych predpokladoch rozvoja služieb miestneho hospodárstva v ČSSR, Smolenice, 24. marec – 26. marec 1966. Dr. Ján Vacek: niektoré problémy ďalšieho rozvoje miestneho hospodárstva z hľadiska nové soustavy a VACEK. Niektoré problémy ďalšieho rozvoje miestneho hospodárstva z hľadiska nové soustavy řízení. In *Za ďalší rozvoj služieb miestneho hospodárstva: sborník materiálů z celoštátní vědecké konference v Smolenicích v dnech 24. – 26. 3. 1966*. Bratislava 1966, s. 61–79.

43 LONDÁK, *Šikova ekonomická reforma a Slovensko*, s. 119–120.

44 Akčný program KSČ prijatý dne 5. dubna. In *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech*

Prijatie právnej úpravy drobného osobného podnikania, ako i ďalšiu realizáciu ekonomickej reformy zmarili udalosti augusta 1968. I keď v počiatočnom období okupácie nebolo zrejmé, či sa od realizácie Šikovej ekonomickej reformy odstúpi, ďalší vývoj vrcholiaci na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov priniesol postupný návrat k zásadám riadenia hospodárstva, ktoré sa aplikovali v období pred realizovaním niektorých zásad reformy. Rovnaký osud čakal i oblasť drobného osobného podnikania. Pripravovaná úprava zostala iba na papieri a v nasledujúcom období tak boli i naďalej aktuálne Zásady. Tie nahradili až nariadenia vlády SSR a ČSR o poskytovaní služieb občanmi na základe povolenia národného výboru z roku 1982.⁴⁵

ÚV KSČ. Praha 1969, s. 129. V Archíve mesta Bratislavy, vo fonde Národný výbor v Bratislave 1961 – 1968, sa popri návrhu zásad pre úpravu drobného socialistického podnikania zachoval i návrh zásad zákona o drobnom osobnom podnikaní a osnova zákonného opatrenia predsedníctva Národného zhromaždenia o drobnom osobnom podnikaní, ktoré malo nahradiť dovtedy aktuálne Zásady. Právna úprava, s prijatím ktorej sa počítalo v druhej polovici roka 1968, s účinnosťou od začiatku nasledujúceho roka, mala byť základným predpisom nielen poskytovania niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru, ale i živností. Drobným osobným podnikaním sa podľa nej rozumelo pravidelné prevádzkovanie remeselnej činnosti, ďalej obchodu alebo pohostinstva v malom, ako i poskytovanie iných vecných a osobných služieb (prác alebo výkonov) za úplatu živnostníkmi, t. j. občanmi buď jednotlivo, alebo spoločne ako členmi pracovného združenia. Združenie maximálne 6 živnostníkov umožňovalo tak skupinové prevádzkovanie určitej profesie, ako i kombináciu viacerých činností, ktoré boli schopné poskytnúť komplexnú službu (napríklad v autoopravárstve mechanik, čalúnnik, lakovník, autoelektrikár, klampiár a podobne). Drobné osobné podnikanie nebolo prípustné v oblasti baníctva, hutníctva, rádioaktívnych látok, jedov, výbušnín, výroby zbraní a obchodu s nimi, v nakladateľskej činnosti a vydávaní tlače, ako aj v ďalších činnostiach, ktoré všeobecne právne predpisy vyhradzovali štátu alebo socialistickým organizáciám. Povolenie vydával okresný národný výbor, ktorý tak mohol urobiť iba v prípade plnoletej a svojprávnej osoby, ktorá primerane ku zvolenému predmetu preukázala svoju odbornú spôsobilosť a podľa potreby i bezúhonnosť, zdravotný stav alebo iné vlastnosti. Živnostník mal činnosť vykonávať predovšetkým osobne, mohol pritom využívať pomoc svojich rodinných príslušníkov. V prípadoch, ak predmetom podnikania bola činnosť, v ktorej boli zavedené učebné odbory, po splnení určitých podmienok mohol do učebného pomeru prijať učňa, resp. učňov, pričom s vyučeným učňom mohol uzavrieť i pracovný pomer. Ten mohol po splnení príslušných podmienok uzavrieť aj s inými, maximálne však s tromi osobami. AMB: f. NV v BA 1961 – 1968, kr. 3028, inv. j. 4553. § 1 – 2, § 3 ods. 1, § 4 ods. 1, § 14, § 15 ods. 1 – 2 a § 18, osnova zákonného opatrenia predsedníctva Národného zhromaždenia o drobnom osobnom podnikaní z 27. júna 1968; bod 19, návrh zásad zákona o drobnom osobnom podnikaní z 22. července 1968.

- 45 Vládne nariadenie umožňovalo na základe povolenia vydaného miestnym národným výborom, obvodným národným výborom alebo mestským národným výborom, v územnom obvode ktorého sa služby mali poskytovať, prevádzkovať remeselnícke práce, vrátane údržby domového majetku a bytov, osobné, upratovacie, nosičské alebo kopácke služby a prievozníctvo. Povoleným nebolo vykonávanie záručných opráv ani poskytovanie služieb, ktoré boli podľa osobitných predpisov vyhradené socialistickým organizáciám. Povolenie bolo možné udeliť

O autorovi / About the author

Lenka Martincová

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK v Bratislave

Šafárikovo nám. č. 6, 810 00 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: lenka.martincova@uniba.sk

<https://orcid.org/0009-0008-8442-2839>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Akčný program KSČ prijatý dne 5. dubna. In *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha: Svoboda, 1969, s. 103-146.

Archív mesta Bratislavy: fond Národný výbor v Bratislave 1961 – 1968, kr. 3026-3028, inv. j. 4549-4553.

AMB: f. NV v BA 1961 – 1968, kr. 3028, inv. j. 4553. Osnova zákonného opatrenia predsedníctva Národného zhromaždenia o drobnom osobnom podnikaní z 27. júna 1968; Návrh zásad zákona o drobnom osobnom podnikaní z 22. července 1968.

Nariadenie vlády SSR č. 158/1982 Zb. o poskytovaní služieb občanmi na základe povolenia národného výboru.

Národní archiv Praha: fond KSČ – Ústřední výbor 1945 – 1989 – Předsednictvo 1962 – 1966, arch. j. 98, sv. 94, bod 2. Usnesení 98. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 9. února 1965: Zpráva o právních vztazích vznikajících při nových způsobech poskytování služeb.

Projev na zasedání Ústředního výboru KSČ 17. listopadu 1948. In *Klement Gottwald: spisy XV*. Praha: SNPL, 1961, s. 123-161.

Slovenský národný archív: fond Predsedníctvo SNR, bal. č. 118, 2620/1966. Zpráva o získavaní pracovníkov z doplnkových zdrojov podnikmi a organizáciami miestneho hospodárstva a o poskytovaní niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru z 28. mája 1966.

osobe, ktorá mala viac ako 18 rokov a potrebnú kvalifikáciu, pričom služby mohla poskytovať popri svojom hlavnom zamestnaní, ako dôchodca, žena v domácnosti alebo osoba so zmenenou pracovnou schopnosťou. Vo výnimočných prípadoch, ak išlo o poskytovanie služieb v nedostatkovom odbore v mieste a ich zabezpečenie by bolo iným spôsobom nehospodárne, bolo možné povolenie udeliť aj inej osobe, ktorá spĺňala potrebné podmienky. Nariadenie dovoľovalo osobe poskytovať služby s pomocou manžela, manželky, detí, ak ukončili povinnú školskú dochádzku, rodičov, druhu a družky, pričom v súčte mohlo ísť maximálne o päť osôb. § 1 ods. 2, § 2 ods. 1 a 4, § 3 a § 4 ods. 5, nariadenie vlády SSR č. 158/1982 Zb. o poskytovaní služieb občanmi na základe povolenia národného výboru. K tomu pozri i nařízení vlády ČSR č. 154/1982 Sb. o poskytovaní služeb občany na základě povolení národního výboru.

- Směrnice pro organizování drobných oprav a služeb a pro využívání místních surovinových zdrojů ve vlastních provozovnách národních výborů. In *Sbírka instrukcí pro výkonné orgány národních výborů*, roč. 1957, částka 2, č. 5, s. 1-4.
- Směrnice Ústřední správy pro rozvoj místního hospodářství pro provozování některých služeb a oprav na základě povolení národního výboru z 20. července 1964. In *Sbírka směrnic pro národní výbory*, 1964, částka 27 a 39, s. 141.
- Soudruh Klement Gottwald: kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti. In *Protokol IX. řádného sjezdu Komunistické strany Československa*. Praha: ÚV KSČ, 1949, s. 88 – 108.
- Štátny archív v Bratislave: fond Západoslovenský krajský národný výbor v Bratislave, plénum, rada a sekretariát predsedu Západoslovenského krajského národného výboru v Bratislave 1960 – 1969, kr. 62, inv. j. 255. Zpráva o plnění vlád. uznesenia č. 395/1964 o vykonávaní niektorých služieb občanmi na základe povolení NV a o zamestnávaní pracovníkov z doplnkových zdrojov v miestnom hospodárstve zo septembra 1965.
- ŠABA: f. Západoslovenský KNV v BA, odbor priemyslu a miestneho hospodárstva 1960 – 1969, kr. 6, inv. j. 58/1. Celostátna štatistika miestneho hospodárstva z marca 1967: povolenia vydané národnými výbormi občanom k poskytovaniu služieb a živnostenské závody v súkromnom sektore k 10. decembru 1966.
- Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.
- Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.
- Z uznesení Ústředního výboru Komunistické strany Československa o opatřeních k rozvoji národního hospodářství a k zabezpečení životní úrovně. In *Usnesení a dokumenty ÚV KSČ 1964*. Praha: NPL, 1965, s. 5 – 29.
- Zákon č. 65/1965 Zb. Zákoník práce.
- Zásady č. 20/1965 Zb. pre poskytovanie niektorých služieb a opráv občanmi na základe povolenia národného výboru schválené uznesením vlády z 3. marca 1965.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- FALTUS, Jozef a KRAJNIAKOVÁ, Emília. *Hospodárske dejiny*. Bratislava: Vysoká škola ekonomická v Bratislave, 1992.
- KRÁL, Jaroslav. *Provozování služeb na základě povolení národního výboru: příručka pro pracovníky národních výborů a pro občany, kteří poskytují služby na vlastní účet*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1968.
- KUKLÍK, Jan et al. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde, 2009.
- LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014.
- LONDÁK, Miroslav. *Šikova ekonomická reforma a Slovensko*. Bratislava: Veda, 2018.
- OLŠOVSKÝ, Rudolf a PRŮCHA, Václav et al. *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*. Praha: Svoboda, 1969.
- REMEŠ, Alois. *Drobné podniky ve světě a u nás*. Praha: Svoboda, 1971.
- ZELENÁK, Peter. *Socializácia živností na Slovensku*. Bratislava: Veda, 1988.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- DUFEK, Pavel. Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století. In *Acta Oeconomica Pragensia*, 2005, roč. 13, č. 3, s. 163-189.
- LONDÁK, Miroslav. Zmena ekonomického systému v Československu a na Slovensku po februári 1948. In PEŠEK, Jan et al. *Kapitolami najnovších slovenských dejín: k 70. narodeninám Michala Barnovského*. Bratislava: Prodama, 2006, s. 115-130.